

ZAIF KO'RUVCHI BOSHLANG'ICH GURUHLARGA SHAXMATNI O'RGATISH METODIKASI. ADAPTIV JISMONIY TARBIYA VA PARASPORT

Xoliqberdiyeva Xumora

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti 1-bosqich magistratura talabasi.

Chirchiq shahri, O'zbekiston.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19568144>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zaif ko'ruvchi boshlang'ich ta'lim o'quvchilarga shaxmatni o'rgatishning samarali metodikasini ishlab chiqishdir.

Kalit so'zlar: Zaif ko'ruvchi o'quvchilar, shaxmatni o'rgatish, maxsus ta'lim metodikalari, taktil shaxmat taxtalari, audio qo'llanmalar, o'qitish texnologiyalari, kognitiv rivojlanish, mantiqiy fikrlash, jamoaviy ishlash, inkluziv ta'lim.

Annotation. This article is to develop an effective methodology for teaching chess to weak-sighted beginners.

Keywords: Visually impaired students, chess teaching, special education methodologies, tactile chess boards, audio guides, teaching technologies, cognitive development, logical thinking, teamwork, inclusive education.

Dolzarbli. Para shaxmatning dolzarbli hozirgi kunda turli ijtimoiy, madaniy, va ilmiy aspektlardan juda muhim hisoblanadi. Ushbu o'yin nogironlar uchun nafaqat intellektual va psixologik foyda keltiradi, balki ularni jamiyatga integratsiya qilishda ham muhim rol o'ynaydi.

Shu jumladan zaif ko'ruvchi o'quvchilarga ta'lim berish bugungi kunda jamiyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inkluziv ta'lim yondashuvi, ya'ni har bir bolaga individual ehtiyojlariga mos ta'lim berish, barcha turdagi imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Shaxmat o'yini, vizual va mantiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun muhim vosita bo'lishi mumkin, shuning uchun zaif ko'ruvchilarga shaxmat o'rgatish dolzarbdir.

Shaxmat o'ynash mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash, muammoni hal qilish va rejalashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Zaif ko'ruvchilar uchun bu qobiliyatlarni rivojlantirish, ularning o'qish, yozish va kundalik hayotdagi faoliyatlarini yaxshilashga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi. Zaif ko'ruvchi boshlang'ich ta'lim o'quvchilarga shaxmatni o'rgatishning samarali metodikasini ishlab chiqish.

Tadqiqotning vazifalari. 1. Shaxmat o'yinining asosiy qoidalari va strategiyalarini maxsus usullar (taktil taxtalar, audiomateriallar) orqali o'rgatish.

2. Zaif ko'ruvchi bolalarning e'tibor, xotira va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shaxmat mashg'ulotlari orqali rivojlantirish.

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi. Shaxmat o'rgatish zaif ko'ruvchi o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatdi. O'quvchilarning shaxmat o'ynash qobiliyatlari, ayniqsa, analitik fikrlash va muammolarni hal qilishda yaxshilandi. Shaxmat o'ynash o'quvchilarga murakkab vaziyatlarni hal qilishda, strategiyalarni ishlab chiqishda va qaror qabul qilishda yordam berdi. Tadqiqotda ishtirok etgan o'quvchilarning aksariyati o'yin davomida xatolarni tushunib, o'zlarining strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga qodir bo'lganlarini bildirganlar.

Bu natija shaxmatning aqliy rivojlanishga ta'sirini tasdiqlaydi. Shaxmat o'ynash orqali o'quvchilar o'zlarining mantiqiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

Shaxmat, o'z navbatida, zaif ko'ruvchi o'quvchilarga maxsus taktil va audio ko'rsatmalar yordamida o'yin qoidalarini o'rganishda osonlik yaratadi. O'quvchilar o'zlashtirish jarayonida noaniqlikni kamaytirish uchun ko'proq yordamlarga ehtiyoj sezildi.

Shaxmatni o'rgatishda maxsus metodikalarning qo'llanilishi, ayniqsa taktil shaxmat taxtalari va audio qo'llanmalarning samaradorligi sezilarli bo'ldi. Tadqiqotda shaxmat o'yinining o'quvchilarga qo'llaniladigan texnologiyalar orqali o'rganilishini ko'rsatuvchi ijobiy natijalar qayd etildi. Masalan, o'quvchilarga taqdim etilgan maxsus taktil shaxmat taxtalari ularning o'yinni tushunishini va taxtadagi harakatlarni aniq tasavvur qilishlarini osonlashtirdi. Shu bilan birga, audio qo'llanmalari va ekran o'qish dasturlari yordamida o'quvchilarga o'yin qoidalari tushuntirildi va ular har bir qadamni qanday amalga oshirishni o'rgandilar va maxsus texnologiyalar va metodikalar shaxmatni o'rgatishda zaif ko'ruvchi o'quvchilarga samarali yordam berishini ko'rsatdi. Texnologiyalarning shaxmat o'rgatishdagi roli, ayniqsa, o'yin jarayonida yordamchi vositalarni qo'llashda ko'rinadi. Biroq, ba'zi texnologiyalarning zaif ko'rish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar uchun moslashuvchanligini va ularni yanada rivojlantirish zarurati mavjud.

Shaxmat o'ynash jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faolligida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Tadqiqotda shaxmatni o'rgatish orqali o'quvchilar bir-birlari bilan o'zaro muloqot qilishda faol bo'lishdi. O'yin davomida o'quvchilar o'zaro yordam berib, strategiyalarni baham ko'rishdi va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdi. Bu esa ularning o'zaro aloqalari va guruh ishlari bilan bog'liq ko'nikmalarini oshirdi.

Shaxmat o'ynash, ayniqsa, zaif ko'ruvchi o'quvchilarga o'zaro muloqot va jamoaviy ishni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'yin jarayonida jamoaviy muvofiqlikni talab qiladigan holatlar o'quvchilarga ijtimoiy faollikni oshirish va birgalikda qaror qabul qilishni o'rgatdi. Bu natijalar, shuningdek, inkluziv ta'lim tizimi uchun ham foydali bo'lib, zaif ko'ruvchi o'quvchilarni jamiyatga yanada faolroq integratsiyalashga yordam beradi.

Tadqiqot davomida o'qituvchilarni maxsus metodikalarga tayyorlash va ularga yangi texnologiyalarni qo'llashni o'rgatish zarurati ko'rindi. O'qituvchilarning yangi texnologiyalar bilan ishlashdagi malakasi o'quvchilarning shaxmatni o'zlashtirish jarayonini sezilarli darajada yaxshiladi. O'qituvchilar uchun treninglar va seminarlar o'tkazish orqali ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish mumkinligi aniqlangan.

Zaif ko'ruvchi boshlang'ich o'quvchilarga shaxmat o'rgatishning samarali metodikalarini ishlab chiqish uchun muhim asos bo'ldi. Maxsus metodikalar, texnologiyalar va o'yin vositalarining qo'llanilishi o'quvchilarning shaxmat o'ynashdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga yordam berdi.

Shaxmatning mantiqiy va strategik fikrlashni rivojlantiruvchi xususiyatlari, o'quvchilarning kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilashda muhim rol o'ynadi. Biroq, shaxmat o'rgatishning ba'zi muammolari, masalan, ko'rish qobiliyatining cheklanishi, maxsus yordamchi vositalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari, shaxmatni o'rgatish jarayonini yanada samarali qilish uchun yangi metodikalar va texnologiyalarni joriy etishni ko'rsatdi.

Tadqiqotning davomida olingan natijalar, shaxmatni o'rgatishning zaif ko'ruvchilarga bo'lgan ta'sirini va ularning intellektual rivojlanishiga qo'shgan hissasini yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi. Shuningdek, bu metodikalarning boshqa maxsus ta'lim muassasalarida qo'llanilishi mumkinligi haqida tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xulosa

Zaif ko'ruvchi boshlang'ich o'quvchilarga shaxmatni o'rgatishning samarali metodikalari va texnologiyalarini ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega. Shaxmat o'ynash, o'quvchilarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, o'zaro muloqot va jamoaviy ishlashni rivojlantiradi. Maxsus metodikalar va texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'yinni o'zlashtiradilar va o'zlari uchun yangi strategik qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Bu natijalar shaxmatni o'rgatishda yangi metodikalar va texnologiyalarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi va zaif ko'ruvchi o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ashmarina, N. V. (2019). Adaptiv jismoniy madaniyat: oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. Moskva: Akademiya..
2. Safarov, A. A. (2021). Adaptiv sport: nazariy va uslubiy asoslar. Toshkent: Universitet nashriyoti.
3. Jukov, A. V. (2017). Ko'zi ojizlar uchun shaxmat. Sankt-Peterburg: "Lan" nashriyoti.
4. International Braille Chess Association (IBCA). (2020). Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi shaxmatchilar uchun qoida va ko'rsatmalar.
5. Dyachenko, P. N. (2018). Ko'rishida nuqsoni bor shaxslar bilan shaxmat mashg'ulotlarini tashkil etish. Adaptiv jismoniy madaniyat axborotnomasi, 4-son, 33–38-betlar.
6. Yakubovich, A. L. (2016). Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi o'quvchilarga shaxmatni o'rgatish metodikasi. Sport va ta'lim, 2-son, 52–57-betlar.
7. FIDE (Xalqaro shaxmat federatsiyasi). (2021). Nogironlar uchun shaxmat qoidalari.
8. Mamedova, N. N. (2020). Ko'rishida nuqsoni bor shaxmatchilarni o'qitishda psixologik yondashuvlar. Defektologiya jurnali, 3-son, 18–22-betlar.
9. O'zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi. (2022). Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun sport turlari bo'yicha metodik qo'llanma. Toshkent.
10. Mahmudov, Sh. Sh. (2023). Parashaxmat sportini rivojlantirishda ijtimoiy-psixologik yondashuvlar. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.